

Д.Қ. Сейітжан¹ *, З.О. Дукенбаева¹ , А. Ташағыл²

¹С. Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан университеті, Өскемен, Қазақстан;
²Едітпе университеті, Ыстамбул, Түркия
(E-mail: seitzhanov.d@mail.ru; dukenbaevazo@mail.ru; ahmet.tasagil@yeditepe.edu.tr)

Тарихтағы тұлғаны танудың әдіснамалық мәселелері және Ақселеу Сейдімбектің өмірі, қызметі

Қазіргі уақытта тұлғаны зерттеудің әдіснамалық мәселелері — бұл тарих ғылымындағы дәстүрлі және іргелі мәселелердің бірі. Қазіргі жаһандану жағдайында бұл мәселенің маңыздылығы жоғалған жоқ, керісінше, тарихтағы ерекше өзекті және күрделі тақырыптардың біріне айналуға. Осы себептен, аталмыш мақалада тарихи тұлғаны зерттеудің әдіснамалық мәселелері қарастырылған. Авторлар тарихи зерттеу барысында биографиялық әдісті қолдану саласын, бұл әдістің ерекшеліктерін және әдіснамалық негізін зерделеген, тарихи танымдағы биографиялық бағыттың артықшылықтарына, биографиялық зерттеулердің негізгі ерекшеліктеріне, оның маңыздылығына назар аударған. Сонымен бірге, мақалада Қарағанды өңірінің тумасы, этнограф-ғалым, қазақтың күй өнерін зерттеуші — Ақселеу Сейдімбектің өмірі мен қызметі зерттелген.

Кілт сөздер: тарих, тұлғатану, биография, биографиялық әдіс, әдіснама, тұлғатанудың әдіснамалық негізі, Ақселеу Сейдімбек.

Кіріспе

Қазіргі уақытта отандық тарихнамада тарихтағы тұлғаның өмірі мен қызметін зерттеу басым тақырыптар қатарынан орын алып отыр. Себебі, отандық тарих ғылымының дамуының қазіргі кезеңінде тарихшылар тарихтағы жеке тұлғаның ролін, әсіресе саяси-қоғамдық қайраткерлердің өмірін, қызметі мен шығармашылығын, тарих пен жеке тұлғаның өзара қатынасы мен ықпалы мәселелерін зерттеуге үлкен қызығушылық білдіруде. Өйткені, өзімізге белгілі, адамзат қоғамының тарихында және ұлттар тарихында негізгі рөлді ұлы тұлғалар атқарады. Тұлға дегеніміз — бұл өздерінің саяси немесе рухани еңбегінің арқасында қоғам қажеттіліктерін барынша қанағаттандырып, өз елінің дамуына үлесін қосып, мемлекеттің игілігі жолында қызмет етіп, өз еңбегін сіңірген адамдар. Тарихтағы тұлғаның өмірін және қызметін зерттеу мәселесінің ерекше мәні бар, себебі, олар тек қана тарихты жасап қаймайды, сонымен қатар, сол өз қоғамының мәдени құндылықтары мен ерекшеліктерін, салт-дәстүрлерін және адамгершілік принциптерін өзінің бойында сақтайды. Осы себептен, қазіргі уақытта тарих ғылымы үшін биографиялық зерттеулердің ролі мен маңызы сияқты әдіснамалық мәселелер кеңінен талқылануда. Тұлғаны тану барысында биографиялық тәсіл өзінің дамуының көпқасырлық жолынан өтіп, қазіргі уақытта тұлғаны және тарихи үрдістерді зерттеу тәсілдерінің бірі ретінде өз мәртебесіне ие болды. Осы ретте, еліміз үшін өзінің көрнекті тарихи тұлғаларының ұлы істерін және өмірі мен қызметін білу, есте сақтау маңызды. Бірақ, алдымен, осындай тарихи тұлғалардың өмірі мен атқарған қызметін зерттеудің әдіснамалық негізін қарастыру және өңдеу маңызды. Тәуелсіздік жылдары отандық тарихнамада қазақ қоғамында маңызды рөл атқарған тарихи тұлғалардың өмірі мен қызметі туралы көптеген ғылыми еңбектер жарық көргенімен, тұлғатанудың әдіснамалық негізі мәселелерін зерттеуге және өңдеуге көп көңіл бөлінбейді. Сондықтан, қазіргі кезеңдегі Қазақстан тарихындағы тұлғаны танудың әдіснамалық негізін қарастыру да маңызды орынға ие. Осымен қатар, публицист-қаламгер, этнограф-ғалым, қазақ елінің ұлтжанды азаматы, Қазақтың төл тарихына қажырлы үлес қосып, ауызша тарихтың дамуына мейлінше ықпал еткен Ақселеу Сланұлы Сейдімбектің өмірі мен қызметін қарастыру үлкен қызығушылық танытады.

Зерттеу әдістері

Мақалада шеңберінде көтерілген мәселелерді қарастыру барысында тарихилық, объективтілік

* Хат-хабарларға арналған автор. E-mail: seitzhanov.d@mail.ru

және жүйелік принциптері басшылыққа алынды. Аталған принциптердің негізінде өткен құбылыстарды, соның ішінде тұлғатанудың маңызды әдісі болып саналатын биографиялық тәсілдің қалыптасуын, дамуын және өзгеруі тарихи байланыста жан-жақты қарастырылды. Салыстырмалы талдау әдісінің негізінде «ескі биографиялық тарих» пен «жаңа биографиялық тарихтың» айырмашылықтары мен ерекшеліктері анықталды. Кезеңдеу әдісінің негізінде тұлғаны тану үшін маңызды рөл атқаратын биографиялық бағыттың дамуы көрсетілді. Соңынан, биографиялық әдістің мүмкіндіктерін қолдану арқылы Ақселеу Сейдімбектің өмірі және қызметіне сипаттама берілді. Шетелдік ғалымдар Джордж Драйден Плутархтың, Л.Февр және Л.П.Репинаның еңбектері мақаланың теориялық негізін құрайды.

Мәселені талқылау

Тарих ғылымында биографиялық бағыт «тарихи тұлғатану» ретінде тарихи білімнің қалыптасуымен бірге пайда бола бастады. Алғаш рет «биография» түсінігін XVII ғасырда ағылшын ақыны және драматургы Джордж Драйден Плутархтың «Параллельные жизнеописания» еңбегін аудару барысында қолданған. Ал, XVIII–XIX ғғ. биографиялық әңгімелеу жанры «тарихи портреттер» және «ғажайып адамдар өмірі» түрінде танымал тұлғалардың өмірін тарихи тұрғыдан зерттеу барысында кеңінен қолданыла бастады. XX ғ. басына дейін биография «жекелеген тұлғалар өмірінің тарихы» ретінде түсіндіріліп келді [1; 49].

Батыс тарихнамасында XIX ғ. II жартысында тарих ғылымының философиялық және теориялық негізінің қалыптасуына байланысты тарихи танымдағы биография статусының мәселелерін өңдеу басталады. Оның тарихы неміс тарихшысы Вильгельм Дильтейдің «Введение в науки о духе» деп аталатын еңбегінен бастау алады. В. Дильтей өзінің аталған еңбегінде жалпы тарихнаманың ішіндегі биографияның статусын анықтауға тырысып, биографиялық әдісті гуманитарлық зерттеулердің жоғарғы және негізгі формасы ретінде бағалайды. Осылайша, тарихи зерттеулердегі биографиялық материалдардың маңыздылығы мен рөлін түсінудің арқасында XIX ғасырдың аяғынан бастап жеке ғылыми пән ретінде қалыптасқан жаңа ғылыми бағыт пайда болады [2].

Ресей тарихнамасында XVIII ғ. мен XIX ғ. I жартысындағы Ресейдегі тарих ғылымының қалыптасуы мен дамуы Ресейдің өткен тарихының әр қырын зерттеуді күшейтті және мұндай зерттеулердің барысында мемлекеттік қайраткерлердің биографиясына басты назар аударылды. Ал, XIX ғ. II жартысында тарихты зерттеудің әдіснамалық құралы ретінде биографиялық тәсілге ерекше көңіл бөлініп, XX ғ. басында бұл тәсіл өткен тарихты танудың алдыңғы қатардағы құралына айналды. Мысалы, 1904 ж. ресейлік деректанушы В.О. Ключевский өзінің «Курс русской истории» деп аталатын еңбегінде тарихты зерттеудің бір бағыты ретінде тарихтағы тұлғаны зерттеудің маңыздылығын атап көрсетеді [3]. 1920 ж. Ресейде биографиялық бағытты өзіндік жеке бір ғылым ретінде бөліп көрсету басталады. Дегенмен, кеңестік тарих ғылымында формациялық тәсілдің үстемдік етуіне және ғылымның партиялылығына байланысты тұлға мен тұлғалық фактордың мәнін зерттеу «революциялық қозғалыс қайраткерлерін» зерттеумен байланысты болды.

Осымен бірге, көптеген тарихшылар XX ғ. II жартысында американдық және еуропалық тарихнамада тарихи үрдістегі жеке тұлғаны басты орынға қою жөніндегі тақырыптарға деген қызығушылықтың төмендегенін атап көрсетеді. Мұндай қызығушылықтың төмендеуі әртүрлі зерттеу бағыттары мен дүниеге көзқарастың үстемдік етуімен және «Анналар» мектебінің, постструктурализм мен неомарксизм бағыттарының ықпалымен байланысты болды. Осының нәтижесінде кейбір тарихшылар антропоцентризмді ескі деп танып, басқа салаларды зерттеуге бет бұрды. Ал, XX ғ. соңғы он жылдығында ресейлік тарихнамада кеңестік идеологиядан әсте ақырын бас тарту және пайдалы теориялар мен әдістерді іздестірудің себептерінен әдіснамалық тоқырау басталды. Уақыттың өтуімен, тарихшылар индивидке және оның тарихтағы атқаратын рөлі мен алатын орнына жаңа әдіснамалық көзқарас тұрғысынан талдау жасауға қызығушылық таныта бастайды, осымен қатар, пәнаралық зерттеу әдістерін қолдана отырып, әртүрлі факторлар мен құрылымдарды назарға ала бастайды.

XX ғ. аяғы — XXI ғ. басында орын алған тарихи зерттеулердегі индивидуализациялау тәсілі рөлінің өсуі тарихи биографияның теориялық негізін қайта қарастыруға алып келеді. Посткеңестік кеңістіктегі «жаңа биографиялық тарихтың» қалыптасуын алғаш рет атап көрсеткен орыс ғалымы Л.П. Репина болды. Оның барлық еңбектерінде «жаңа биографиялық тарихтың» қазіргі заманғы тарихнамасының қалыптасқандығы жөнінде атап көрсетілген. Оның пікірінше, биографияның жаңа түрінің ескіден айырмашылығы — «жаңа биографиялық тарихта» жекелеген тарихи тұлғалардың

жеке өмірі мен тағдыры, оның ішкі әлемінің қалыптасуы мен дамуын, кеңістіктіктің әр уақыты мен аралығындағы қызметінің ізін зерттеуді стратегиялық мақсаты етеді [4; 78]. Сондықтан, «жаңа биографиялық тарих» бұл антропологиялық бағытталған тарих шеңберінде қалыптасқан және пәнаралық биографиялық зерттеудің жаңа типін көрсететін, өткен дәуірде өмір сүрген адамның даралығын және оның өмір сүрген әлеуметтік ортасын қамтитын жеке тұлғаны жан-жақты зерттейтін ғылыми концепция.

Тарихшылардың нақты бір жеке тұлғаға деген қызығушылығының заңды түрде артуы және бет бұрысы әдіснамалық сипаттағы салдардың пайда болуына алып келді: қазіргі кезеңдегі микротарих тәсілі контекстінде тарихи-биографиялық зерттеулердің сыртқы формасы жаңа мазмұнға ие болды. Сондықтан, қазіргі уақытта аталған саладағы пайда болған тенденциялар зерттеудің өзіндік ерекше міндеттері мен рәсімдеріне ие жаңа бағыттың — тарихи тұлғатанудың пайда болғандығын дәлелдеп берді. Тарихи тұлғатанудың негізгі зерттеу объектісі тұлғалық мәтіндер болса, ал зерттеудің пәні ретінде бір өмірдің (тұлғаның) тарихын толықтық және бірегей түрінде зерттеу болып табылады. Белгілі бір әдіснамалық эклектизмге (түрлі идеяларды дәйексіз пайдалануға) қарамастан тарихи тұлғатану бағытының жалпы ұстанымы — жекелеген тарихи тұлғалардың жеке өмірін және қайталанбайтын тағдырын реконструкциялау, тұлғаның ішкі әлемінің қалыптасуы мен даму тарихын, сақталып қалған қызметінің іздерін тану зерттеудің негізгі мақсаты ретінде және тұлға өмір сүрген тарихи социумды танудың әдісі ретінде қарастырылады [5].

Сонымен, егер, тарихи қалыптасқан ережеге сәйкес XIX–XX ғғ. биографиясы деп көрнекті жеке тұлғаның, саяси және мемлекеттік қайраткерлердің, ғылым, мәдениет пен өнер өкілдерінің өмірін зерттеу және сипаттау деп түсіндіріліп келді [6]. Бірақ, өткен ғасырдың соңына қарай биографиялық әдісті қолданудың кеңістігі айтарлықтай кеңейе түсті. Атап айтқанда, көрнекті тарихи тұлға деп атауға келмейтін адамдардың өмірін зерттеудің саны өсті және бұл адами жекелік пен тарих пәнін тұлғаландыруға деген көзқарастың өзгеруімен түсіндірілді. Тарихтағы биографиялық элемент жаңа қасиетке ие болды: тарихшылар «сыртқы», «кәсіби» және «карьералық» биографияны естен шығармай, жеке тұлғаның жеке өмірін зерттеуге назар аудара бастады. Жеке сана мен жеке қызметті талдау көптеген микротарихи зерттеулердің құрамдас бөлігіне айналды.

Қазақстандық тарихнамада тұлғатануға қатысты көптеген жаппай деректердің және әртүрлі сипаттағы зерттеу жұмыстарының бар болуына қарамастан тарихи тұлғатануды тарихи ойдың дамуының белгілі бір бағыты ретінде қарастыру ұзақ жылдар бойы назардан тыс қалды және айтарлықтай деңгейде өңделген жоқ. Оның себебі отандық тарих мәселелерін талдау және тарихтың әйгілі тұлғаларының өмірі мен қызметін зерттеуге шектеу қойылып, мөлшерлі таңдау әдісі қолданылды. Еліміз тәуелсіздікке қол жеткізген соң және қазіргі даму кезеңде өзіндік рухани ұлттық құндылықтарды жаңғыртып, еліміздің өткен тарихына деген көзқарастар мен оны бағалау жаңаша сипатқа ие болды. Тұлғаны танудың жоғарыда аталған әдіснамалық мәселелерін ескере отырып, ендігі кезекте биографиялық әдістің негізінде Ақселеу Сейдімбектің өмірі мен қызметін зерттеу қызығушылық танытады. Ол 1942 жылы Қарағанды облысы Жаңаарқа ауданының Байдалы би ауылында дүниеге келген. Қазақ ұлттық университетін бітіргеннен кейін «Жас Алаш», «Орталық Қазақстан», «Егемен Қазақстан» газеттерінде жұмыс істеді, «Зерде» журналының және «Әлем» альманахының бас редакторы қызметін атқарды. Сонымен қатар әр жылдары Мұхтар Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институтының бөлімін басқарды, Ыбырай Алтынсарин атындағы Білім беру институтының директоры, Қазақ білім академиясының Тұңғыш президенті, Президенттік мәдени орталық директорының орынбасары қызметтерін атқарды. Сонымен бірге, Ақселеу Сейдімбек — еліміздің қоғамдық және ғылыми өмірінің белсенді қатысушысы, Қазақстан Ұлттық кеңесінің мүшесі болды, терминологиялық және ономастикалық комиссиялардың, ҚР Тарих және мәдениет ескерткіштерін қорғау қоғамының Орталық кеңесінің, ғылыми кадрларды мемлекеттік аттестаттау департаментіндегі зерттеу комиссиясының, «Мәдени мұра» Мемлекеттік бағдарламасының қоғамдық қорының құрамында қызмет етті [7].

1987 жылы Ақселеу Сейдімбек журналистикадан кетуге мәжбүр болды. Ол 1986 жылғы желтоқсандағы оқиғаларға байланысты қазақ ұлтшылдарын даярлады деп айыпталды. Осы кезден бастап Ақселеу Сейдімбек үшін баспа басылымдарының барлық есіктері жабылды. 1987-1997 жылдары ғалым Ұлттық ғылыми академия жанындағы М.О. Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институтында лаборант, аға ғылыми қызметкер, соңынан жетекші ғылыми қызметкер болып жұмыс істейді. Өмірінің осы кезеңінде Ақселеу Сейдімбек өзінің теориялық білімін тереңдетумен

айналысып, қазақ халқының бұрын зерттелмеген фольклорлық мұрасын жинап, зерттей бастайды және оларды жариялаумен айналысады.

1989 жылы ғалым «Қазақтың дәстүрлі халық лирикасы қара өлең жанры» тақырыбында кандидаттық диссертациясын қорғады. Ақселеу Сейдімбек жинаған прозалық шығармалардың нұсқалары қазақ халқының фольклор қорын екі томмен толықтырды. Оның көптеген еңбектері алты томдықта жинақталып, 2010 жылы жарық көрді. Атап өту қажет, алты томдық еңбектің екінші томына оның 1989 жылы жарық көрген және Қазақстан Жазушылар Одағы сыйлығына ие болған «Сонар» ғылыми еңбегі кірді. Бұл жұмыста өмір туралы және шынайы өнер туралы, тарихи тұлғалардың қалыптасуын анықтаған мәдени-тарихи даму мәселелерін қарастырады, «сонар» сөзінің пайда болу тарихын зерттеп, оның лексикалық мағынасымен таныстырды, «ұзақ сонар», «келте сонар» және «қан сонар» сияқты ұғымдардың негіздемесін береді. Қазақ мемлекетінің қалыптасу тарихын кезеңдерге бөледі. 1997 жылы Ақселеу Сейдімбектің «Қазақтар әлемі. Этномәдени тұрғыдан қайта қарау» деген еңбегі басылып шықты және оның мазмұнында қазақ халқының тарихына, дәстүрлі мәдениетке, фольклорға және этнографияға қатысты көптеген мәліметтер берілген [7].

Жоғарыда келтірілген мәліметтерден Ақселеу Сейдімбектің барлық ғылыми қызметі қазақ халқының тарихи тамырларын зерттеуге бағытталғанын және қолжазба түрінде өзінің артынан үлкен мұра қалдырғандығын көреміз. Мұндай қолжазбаның бірі — «Қазақтың ауызша тарихы» атты зерттеу жұмысы. Ақселеу Сейдімбектің пайымдауынша, шежіре қазақ халқының этногенезі мен этномәдениетінің байланысының айрықша дәлелі болып табылады. Ғалым фактілер мен сенімді ақпаратқа сүйене отырып, рудың мемлекеттегі әлеуметтік-экономикалық қатынастарға әсері туралы гипотеза жасайды. Жұмыста алғаш рет қазақ қоғамындағы рулық-тайпалық қатынастар жүйесі, олардың қоғамдық-әлеуметтік қатынастарға әсері талданды, көшпелі қоғамда әлеуметтік-құқықтық мемлекет үлгісінің болуы туралы дәлелді болжам жасайды [8].

Ақселеу Сейдімбектің еңбектері қазіргі қоғамды толғандыратын бірқатар негізгі мәселелерді шешуге мүмкіндік береді. Солардың қатарында жас ұрпақты тәрбиелеуге байланысты мәселені атап көрсетуге болады. Оның мол мұрасымен таныса отырып, ғалымның қазақтың дәстүрлі рухани мәдениетінде айрықша орын алатын үш саланы айрықша атап өткендігін байқаймыз: біріншісі — сөз өнері; екіншісі — музыка өнері; үшіншісі — қолөнері. Шынымен де қазақ халқы ұлт ретінде өзінің бүкіл рухани сұранысын үйіп-төгіп, осы үш арнаға тендеген сияқты. Қазақ жеріндегі сәулетті мазарлар, кесенелер, сарайлар, алып үңгірлер мен тасқа қашалып жазылған жазу-сызулар, кескіндер мен суреттер сияқты сәулет, кескін өнерінің құнды жәдігерлері жайлы өзінің «Күңгір-күңгір күмбездер», «Қазақ әлемі. Этномәдени пайымдау» атты еңбектерінде тоқталған. Қазақ өмірінде ерекше орында тұратын музыка өнері, Ахмет Байтұрсыновтың атауы бойынша, әуез өнері туралы Ақселеу Сейдімбек «Күй шежіре», «Қазақтың күй өнері» еңбектерінде қарастырады, ал қазақтың сөз өнерін зерттеуге мол үлесін қосқан, қазақтың қара өлеңінің табиғатына зер салған ол кісінің «Мың бір маржан» атты еңбегі бар. Оның өнертануға үлкен үлес қосқан, қарымы мол туындылары осы музыка өнері, оның ішінде күй өнері мен күй аңыздарын зерттеуге арналған еңбектері болғандықтан, қазақ халқының рухани өміріне азық болды. Қазақ күй аңыздарын зерттеп, этнография саласына, оның ішіндегі қазақты тану, ұлттық руханиятты білу әлемін зерттеді [9].

Ақселеу Сейдімбектің шығармашылығына қатысты ой саларлық, талдауға негізделген төрт түрлі ерекшелік сипаттарын атап көрсетуге болады: әуелгі ерекшелігі — қазақ әлемінің дәстүрлі өмір салтына ерекше ден қойып, оның мәдениетіне, өнеріне, салт-дәстүріне, әдет-ғұрпына жарқын көзбен қарап, шұрайлы көркем тілмен айтып беруді мақсат етуі; екінші елеулі қыры — Ұлы Дала кеңістігіне арқа сүйеген қазақ болмыс-бітімінің жылт еткен қадір-қасиетін, барынша ыждаһатпен зерттеп, жас ұрпақ кәдесіне жарату; үшінші ерекшелігі — өзі зерделеп отырған этнотанымдық қымбат белгілерді, әрдайым, ұлт мәдениеті үлгісі ретінде қарастыра отырып, келер күнге аманат қылып, аман сақтап қалу жайы; төртінші сипаты — әр текті, шалғай өрістерден желі тартқан мол мағлұматтармен қатар, қазақ бітіміндегі танымдық деректердің нақтылығы, дәйектілігі.

Осымен бірге, Ақселеу Сейдімбек «Күй аңызы» атты фольклорлық жанрды ғылыми айналысқа енгізді, қазақ этнологиясының ғасырлық ғылыми терминологиясын қалыптастырды, «Қазақтың ауызша тарихы» арқылы қазақ мемлекеттілігінің құрылымын ғылыми жасақтап, деректерді жаңартты, Қазақ хандығы тұсынан жүз атауын, тәңірлік наным-сенімге сай түркі тілдес тайпаларды зерделеді, қазақ даласындағы рулық жүйені, далалық тұрмыста қозғай білді, «Этномәдени біртұтас ел», «Қалың мал», «Жеті атаға дейін қыз алыспау» дәстүріне ғылыми тұрғыда түсінік берді. Мұның өзі ғалымның ғылым жолындағы қызметінің ерекшеліктерін дәлелдеп берді. Сонымен бірге, ол қазақ

халқының рухани әлемінде айырықша орны бар күй өнерін тарихи және этнографиялық тұрғыдан зерттеп, оның өзіндік қалыптасу жолдарын, әлеуметтік өмірмен біте қайнасқан болмысын, сондай-ақ төлтума қасиеттерін нақтылы айғақ-деректерге сүйене отырып саралады.

Қорытынды

XX ғ. аяғы — XXI ғ. басындағы тарихи зерттеулердегі индивидуализация көзқарасы рөлінің өсуі тарихи биографияның теориялық-әдіснамалық негізін қайыра қарастыруға итермеледі. Осының арқасында тарихнамада «жаңа биографиялық тарихтың» қалыптасуы орын алды. Биографияның мұндай жаңа типі нақты бір тарихи тұлғаның өмірі тарихын көрсетіп және тұлға өмір сүрген қоғамының ерекшеліктерін ашып көрсетуге бағытталған. Сондықтан, «жаңа биографиялық тарих» концепциясы өткен тарихты зерттеуге мүмкіндік береді және қазіргі кезеңдегі биографиялық зерттеулердің перспективті бағыты болып табылады. Осы себептен, қазіргі кезеңдегі отандық тарихнамада тарихи тұлғатанудың және тұлғаның тарихтағы рөлі мен қызметін зерттеудің әдіснамалық негізін зерттеу және өңдеу қажеттілігі туындап отыр.

Акселеу Сейдімбекке келер болсақ, ол ғылым саласы бойынша көшпелілердің әдебиетін, мәдениетін зерттеп, олардың тума өнерін дәріптеуге үлесін қосты, осылардың арасында қазақтың күйшілік мектептерін анықтады, рулық байланыстың типологиялық бөлінісін анықтап берді. Осымен қатар, қазақтың ән өнеріне, төлтума мәдениеті деген ұғымның орнығуына үлес қосты, алғаш рет қазақ тарихында қазақтың бейпіл сөздерін жинап, оларды бір арнаға тоғыстырып, жариялап, көпшілікке ұсынды. Сондықтан, Акселеу Сейдімбектің білім мен ғылым саласындағы қызметі айтарлықтай деген тұжырым шығаруға болады.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Валевский А.Л. Биографика как дисциплина гуманитарного цикла / А.Л. Валевский // Лица. Биографический альманах. — М.—СПб., 1995. — № 6. — С. 49.
- 2 Дильтей В. Введение в науки о духе. Опыт полагания основ для изучения общества и истории: Собр. соч.: [В 6-и т.]. / В. Дильтей. — М., 2000. — Т. 1. — С. 310–311.
- 3 Ключевский В.О. Курс русской истории / В.О. Ключевский. — М., 1987. — 464 с.
- 4 Репина Л.П. «Персональная история»: биография как средство исторического познания / Л.П. Репина // Казус. Индивидуальное и уникальное в истории. — 1999. — Т. 2. — С. 76–100.
- 5 Историческая биография и новая биографическая история. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: https://studme.org/1593110627622/istoriya/istoricheskaya_biografiya_novaya_biograficheskaya_istoriya
- 6 Caine B. Biography and History / B. Caine. — Basingstoke and New York: Palgrave Macmillan, 2010. — 152 p.
- 7 Айтулы Н. Мир Акселеу Сейдимбека — мир казахов [Электронный ресурс] / Н. Айтулы. — Режим доступа: <https://adilet-gazeti.kz>
- 8 Сейдімбек А. Қазақтың ауызша тарихы [Электрондық ресурс] / А.Сейдімбек. — Қолжетімділік тәртібі: <https://kazneb.kz/bookView/view/?brId=1107429>
- 9 Керімтаева Ә. Акселеу мұрасы [Электрондық ресурс] / Ә. Керімтаева. — Қолжетімділік тәртібі: <https://www.ulitykarhiv.kz/10625/>

Д.Қ. Сейітжан, З.О. Дукенбаева, А. Ташағыл

Проблемы методологии исследования персоналистики в истории и жизнь, деятельность Акселеу Сейдимбека

На современном этапе методологические проблемы изучения — одна из традиционных и наиболее фундаментальных проблем в исторической науке. В условиях глобальной цивилизации она не только не утрачивает своего значения, но, напротив, приобретает особую актуальность. В связи с этим в данной статье авторами выделены и охарактеризованы методологические подходы изучения исторической персоналии. Авторами рассмотрены методологические основы, специфика и сфера применения биографического метода исследования, а также основные особенности биографических исследований, их значение, преимущества использования жанра биографии для исторического познания. Кроме того, исследованы жизнь и деятельность Акселеу Сейдимбека — уроженца Карагандинского региона, ученого-этнографа, исследователя казахского кюя.

Ключевые слова: история, персоналистика, биография, биографический метод, методология, методологические основы изучения личности, Аксеу Сейдимбек.

D. Seiitzhan, Z. Dukenbaeva, A. Tashagyl

Problems of methodology of personalistics research in history and life, work of Akseleu Seidimbek

At the present stage, methodological problems of study are one of the traditional and most fundamental problems in historical science. In the conditions of global civilization, it not only does not lose its significance, but, on the contrary, acquires special relevance. In this regard, in this article, the authors highlight and characterize the methodological approaches to the study of historical personalities. The article examines the methodological foundations, specificity and scope of application of the biographical research method. The authors characterize the main features of biographical studies, their significance, the advantages of using the biography genre for historical knowledge. This article also examines the life and work of Akseleu Seidimbek — a native of the Karaganda region, an ethnographer, a researcher of the Kazakh kuy — art.

Keywords: history, personalistics, biography, biographical method, methodology, methodological foundations of personality study, Akseleu Seidimbek.

References

- 1 Valevskii, A.L. (1995). Biografika kak distsiplina gumanitarnogo tsikla [Biography as a discipline of the humanitarian cycle]. *Litsa. Biograficheskii almanakh — Faces. Biographical almanac*, 6, 49 [in Russian].
- 2 Diltei, V. (2000). Vvedenie v nauki o dukhe. Opyt polaganiia osnov dlia izucheniia obshchestva i istorii. Sobranie sochinenii [Introduction to the sciences of the spirit. The experience of laying the foundations for the study of society and history]. Vols. 1–6. Vol. 1. Moscow [in Russian].
- 3 Kliuchevskii, V.O. (1987). Kurs russkoi istorii [Course of Russian history]. Moscow [in Russian].
- 4 Repina, L.P. (1999). «Personalnaia istoriia»: biografiia kak sredstvo istoricheskogo poznaniia [“Personal history”: biography as a means of historical knowledge]. *Kazus. Individualnoe i unikalnoe v istorii — Case. Individual and unique in history*, 2, 76–100 [in Russian].
- 5 Istoricheskaiia biografiia i novaia biograficheskaiia istoriia [Historical biography and new biographical history]. Retrieved from https://studme.org/1593110627622/istoriya/istoricheskaya_biografiya_novaya_biograficheskaya_istoriya [in Russian].
- 6 Caine, B. (2010). *Biography and History*. Basingstoke and New York: Palgrave Macmillan.
- 7 Aituly, N. Mir Akseleu Seidimbeka — mir kazakhov [The World of Akseleu Seidimbek — the world of Kazakhs]. Retrieved from <https://adilet-gazeti.kz> [in Kazakh].
- 8 Seidimbek, A. Qazaqtyn auyzsha tarikhy [Kazakh oral history]. Retrieved from <https://kazneb.kz/bookView/view/?brId=1107429> [in Kazakh].
- 9 Kerimtaeva, A. Aqseleu murasy [Heritage of Akseleu]. Retrieved from <https://www.ulttykarhiv.kz/10625/> [in Kazakh].

Авторлар туралы мәліметтер

Сейітжан Дидар — PhD докторант, С.Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан университеті, Өскемен, Қазақстан; <https://orcid.org/0009-0009-8068-2219>

Дукенбаева Задаш — т.ғ.д., профессор, С.Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан университеті, Өскемен, Қазақстан; <https://orcid.org/0000-0002-5968-1539>

Ахмет Ташағыл — PhD, профессор, Едитепе университеті, Түркия, Ыстамбұл; <https://orcid.org/0000-0002-1435-8877>

Information about the authors

Seiitzhan Didar — PhD student, S. Amanzholov East Kazakhstan University, Ust-Kamenogorsk, Kazakhstan;

Dukenbaeva Zdash — Doctor of historical sciences, professor, S. Amanzholov East Kazakhstan University, Ust-Kamenogorsk, Kazakhstan;

Ahmet Tashagyl — PhD, professor, Editepe University, Istanbul, Turkey.